

CARL SCHMITT ÉS A REPRESENTÁCIÓ PROBLÉMÁJA

PÓCZA KÁLMÁN

Számos Schmitt-kutató egyetért abban, hogy a reprezentáció és az identitás fogalmai közül Schmitt az előbbit tartotta lényegesebbnek. [HUBER, 1930; ADAM 1992:71,93] Realistaként nem is tehetett másként – érvelnek ezek a szerzők –, ha figyelembe vesszük, hogy a tökéletes identitás állapotát elérhetetlennek ítélte. De tegyük félre egyelőre a kérdést, hogy Schmitt gondolkodásának ilyenfajta értelmezése helytálló-e vagy sem, s figyelmünket fordítsuk inkább a schmitti reprezentációfogalom első rétege felé, amelyet a monarchikus reprezentáció névvel illethetünk.

Schmitt azt állítja, hogy a nép politikai egységének reprezentációja soha nem történhet magának a népnek az ignorálásával, mivel reprezentálni csak nyilvánosság előtt lehet. Nyilvánosság pedig nincs nép nélkül: a nyilvánosság maga a nép. [SCHMITT, 1928:208] Kétségkívül igaz tehát, hogy a nép politikai egységét csak a nép jelentette nyilvánosság előtt lehet reprezentálni, Schmitt azonban a politikai egységként létező nép és a reprezentáció viszonyának kérdésében ennél többet is állít. Azt ugyanis, hogy monarchikus reprezentáció esetén a nép politikai egysége nem is létezik magának a reprezentációnak a mozzanata előtt. Nem pusztán arról van tehát szó, hogy a monarcha a reprezentáció révén a már politikai közösségként, politikai értelemben vett egységként létező népet teszi jelenvalóvá ugyan ezen nép számára, hanem arról, hogy a reprezentáció aktusa révén jön létre maga a politikai egység, amely korábban még nem létezett.

Ez a jelenség az abszolút monarchia esetében figyelhető meg legjobban. Az abszolút monarcha voltaképpen nem más, mint a nép politikai egységének abszolút reprezentálója, maga az *abszolút reprezentáció*. [SCHMITT, 1928:205] Schmitt azt állítja, hogy minél inkább közelít az államforma az abszolút monarchiához – az abszolút reprezentációhoz –, annál inkább igaz, hogy a nép politikai egysége magának a reprezentációnak köszönheti létét, nem pedig egy már létező politikai egység reprezentálódik az uralkodóban. [SCHMITT, 1928:205-7,214] Ez a magyarázata annak, teszi hozzá Schmitt, hogy egy abszolút monarcha egy minden tekintetben inhomogén nép politikai egységét is képes megteremteni és fenntartani. A monarchikus reprezentáció egy nép történeti inhomogenitása, önazonosságának és egységének hiánya mellett is létre tudja hozni azt az egységet, amely aztán az uralkodó személyében reprezentációra is lel: „A reprezentáció maximuma a kormányzat maximumát jelentené; amíg hatékonyan jelen van, a nép minimális szintű homogenitásával is beéri, és nemzeti, felekezeti vagy osztálykülönbségek tekintetében megosztott embercsoportból is képes politikai egységet teremteni.” [SCHMITT, 1928:215]

Ez a reprezentációs gondolat tehát azon az előfeltevésen nyugszik, hogy a politikai egység a reprezentáció mozzanata előtt nem létezett, hanem csak a monarchikus reprezentáció révén jön létre. XIV. Lajos híres mondata – „Az állam én vagyok.” – így nem csupán azt jelenti, hogy egyedül ő reprezentálja a nemzet

[Phronesis]

politikai egységét, hanem azt is, hogy általa létezik egyáltalán a nép mint politikai egység. [SCHMITT, 1928:205-7] A nép már létező politikai egységének reprezentálása így nem egyszerű „elénk tárás” (*Darstellung*), hanem „létrehozatal” (*Herstellung*) értelmében vett reprezentáció.

Mindez azt is jelenti, hogy a politikai egység létrejötte döntésre, mégpedig személyes döntésre épül. [SCHMITT, 1928:207] Ez összhangban is áll Schmitt döntésfogalmával, hiszen az ő gondolkodásában a döntés mindig konkrét személyhez kötött. Dönteni – Schmitt szerint – csak személyek tudnak. A monarchikus reprezentáció azt hívatott bizonyítani, hogy egy nép politikai egységét is egy személy döntése hozza létre. [SCHMITT, 1928:214]¹ Az uralkodó dönt arról, hogy ki számít barátnak és ki ellenségnek, hogy ki tartozik a néphez és ki nem.

Személyes jellege mellett kiemelendő, hogy a monarchikus reprezentáció erősen kormányzati súlypontú: az reprezentál, aki kormányoz. Böckenförde értelmezésében ez azért fontos, mert a dinamikus integráló, a politikai egységet előállító (*Herstellung*) reprezentáció cselekvést, akaratnyilvánítást igényel. Márpedig a törvényhozó hatalom (a parlament) nem tud cselekedni, hanem csak vitázni. [BÖCKENFÖRDE, 1986] Schmitt megfogalmazása szerint egységes akaratot nyilvánítani, ezáltal cselekedni, dönteni csak a végrehajtó hatalom tud. A törvényhozáshoz a *deliberare*, a végrehajtó hatalomhoz az *agere* szót kapcsolja Schmitt. [SCHMITT, 1926:56]²

A fentiek alapján egyáltalán nem meglepő, hogy Schmitt határozottan a politikai szférájához kapcsolja a monarchikus reprezentációt. Azt állítja, hogy a reprezentáció éppen amiatt egzisztenciális jellegű, mert a politikai szférájához tartozik. [SCHMITT, 1928:211]³ Schmitt kései fogalomrendszerében az egyetlen egzisztenciális kérdés a barát és az ellenség megkülönböztetése.⁴ S a nép politikai egységének kérdése valóban elválaszthatatlan látszik az ellenség meghatározásának, a határok meghúzásának problémájától. Ám a monarchikus reprezentációt mégsem ilyen értelemben nevezi Schmitt egzisztenciálisnak. Ebben a vo-

natkozásban az egzisztenciális kifejezés a normatívától és a procedurálistól való megkülönböztetést szolgálja [HOFMANN, 1964:150]

A monarchikus reprezentáció nem normatív alapokon nyugszik, állítja Schmitt. A monarchia nem valamilyen normatív rendszernek köszönhetően reprezentálja a nép politikai egységét. Az abszolút uralkodó nem a saját maga által kihirdetett vagy éppen a polgárok által elfogadott alkotmány normái miatt, nem is valamilyen legitimációs elvnek köszönhetően képes a nép politikai egységének reprezentálására, hanem azáltal, hogy Isten megbízásából ő testesíti meg a népet.

A klasszikus monarchia reprezentáló jellegét tehát, véli Schmitt, semmi esetre sem lehet összeegyeztetni a legitimitás alapelveivel. „A legitimitás és a reprezentáció két teljesen különböző fogalom.” [SCHMITT, 1928:212] A monarchia politikai princípiumát nem legitimációs elvek adják. A politikai princípium az állam működésének szervezőelve, így a monarchia politikai princípiuma csak a politikai egység reprezentációja lehet.

A monarchikus reprezentáció e schmitti fogalma két értelemben is hobbesiánusnak tekinthető. [FRALIN, 1978:3-7] Egyrészt Hobbesnál sem létezik a nép politikai egysége eleve, a monarchikus reprezentáció aktusa előtt, másfelől a reprezentáció – s vele a politikai egység – egy akaratnyilvánítási gesztus, egy végső döntés révén valósul meg. [JAUME, 1986:47] A nép politikai egysége Hobbes szerint is egy személy döntésének eredményeként jön létre: nem a reprezentáltak egysége, hanem a reprezentáló „egysége” (egyetlen személy volta) teremti meg a reprezentáció feltételeit.

A reprezentációnak ez a hobbesiánus fel fogása azonban ellentmondani látszik Schmitt más szöveghelyeken megfogalmazott álláspontjának. A reprezentáció fogalmára ugyanis másutt a következő definíciót adja: egy nem látható, nem jelen lévő létezőt egy nyilvánosan jelen lévő létezőn keresztül jelenvalóvá tenni. [SCHMITT, 1928:209]⁵ A nép politikai egységének reprezentációja e meghatározás szerint előfeltételezi a nép mint politikai egység létezését. Schmitt így fogalmaz: „A represen-

[Phronesis]

táció eszméje azon alapul, hogy egy politikai egységként létező nép egy valamilyen formában együtt élő embercsoport természetes létehez képest magasabb, szellemibb és intenzívebb létformával bír.” [SCHMITT, 1928:210] Ebből a mondatból és a reprezentáció fogalmának fenti definíciójából arra kell következtetnünk, hogy nép politikai egysége már a reprezentáció folyamata előtt is létezik. Ez azonban ellentmondani látszik a korábbiakban elemzett, saját tárgyát dinamikusan, a reprezentáló személyes akaratnyilvánítása révén megteremtő reprezentációfogalomnak.

Római Katolicizmus című írásában Schmitt Emer de Vattel alapvető nemzetközi jogi munkájára hivatkozva azt írja, hogy a 18. században a reprezentációt még valami felülről érkezőnek gondolták el (*Repräsentation von oben*). A reprezentált – a nép politikai egysége, az állam – mindig a reprezentáló felett áll, ahogy például a követ az uralkodót mint saját maga fölött állót reprezentálja oly módon, hogy az uralkodó méltóságát személyében jelenvalóvá teszi.

Ha a nép politikai egységének reprezentálását ennek mintájára képzeljük el, akkor olyan eszmének kell tekintenünk, amely alkalmas képviselőre, reprezentációra, mert van méltósága, mert nem privát jellegű, hanem nyilvános, s a monarcha nem létrehozza, hanem csupán mindenki számára megjeleníti, láthatóvá, jelenvalóvá teszi ezt a már eleve, létező, talán senki által nem érzékelhető, ám éppen emiatt reprezentáció után kiáltó eszmét. Nem létrehozza a nem létezőt, hanem csak jelenvalóvá teszi a nem jelenlévőt.

Az egyik fő kérdés tehát a reprezentáció schmitti elképzelése kapcsán így hangzik: létezik a nép politikai egysége a reprezentáció aktusa előtt, vagy csak a reprezentáció hozza

azt létre? A nép mint eleve tételezett létező, amelyet az uralkodó csak reprezentál avagy a nép mint a reprezentációs eljárás folyamán konstituálódó magasabb entitás. Ez a kérdés – amelyre egyébként maga Schmitt is reflektál a rousseau-i szerződéselmélet tárgyalása kapcsán⁶ – megosztja a Schmitt-értelmezőket.

Armin Adam szerint Schmitt gondolatmenetét a reprezentáció ezen kétértelmősége miatt elég nehéz követni. Végül mégis állást foglal a kérdésben, amikor amellett érvel, hogy Schmittnél a politikai egységként felfogott nép a reprezentáció folyamata során jön létre, azt megelőzően nem létezett.

[ADAM, 1992:93-7] John P. McCormick is úgy gondolja, hogy a schmitti elméletben „az igazi reprezentáció esetében a lényegi, materiális értelemben vett jelenlétet a reprezentációs folyamat során éri el [valami, ami] előzetesen nincs fizikailag jelen.” [McCORMICK, 1997:161F] Hasonló álláspontot foglal el Schmitt-monográfiájában Pethő Sándor is, aki úgy találja, hogy Schmitt szerint a monarcha konstituálja a nép politikai egységét. [PETHŐ, 1993:173] De ezzel ellentétes véleménnyel is szép számban találkozhatunk a Schmitt-irodalomban.

Hartmuth Becker szerint például a reprezentáció folyamata egy már létezőt tesz jelenvalóvá [BECKER, 2007:31], s Vilmos Holczhauser is úgy interpretálja Schmittet, mint akinél a *pouvoir constituant*-ként felfogott nép már a reprezentáció aktusa előtt is létezik. [HOLCZHAUSER, 1990:111] Ernst Rudolf Huber szintén úgy gondolja, hogy a nép politikai egységét nem a reprezentáció teremti meg, hiszen annak mint alkotmányozó erőnek mindig is léteznie kell. [HUBER, 1975] Ezekből a példákból azonban nemcsak az látszik, hogy az értelmezők jelentős része érzékeli a reprezentáció schmitti elképzelésében rejlő

”
De vajon tényleg
választanunk kell-e a
reprezentáció két
felfogása közül? Nem
lehetséges-e olyan
Schmitt-olvasat,
amelyben a
reprezentáció kétféle
elképzelése békésen
megfér egymás
mellett?”

[Phronesis]

problémát, hanem az is, hogy az interpretációk többsége egyik vagy másik válaszlehetőség mellett kötelezi el magát, a másik lehetőséget pedig – mint ennek ellentmondót – teljes egészében elutasítja. [ADAM, 1992:55,85FF; THIELE, 2003:7,12; HOFMANN, 1964:134,136,140; HUBER 1975:23; MÖLLERS 2000:2,9] Olyan értelmezést, amely a két válaszlehetőség összebékítésére tenne kísérletet alig-alig találunk. De vajon tényleg választanunk kell-e a reprezentáció két felfogása közül? Nem lehetséges-e olyan Schmitt-olvasat, amelyben a reprezentáció kétféle elképzelése békésen megfér egymás mellett?

Az alábbiakban Schmitt mondanivalójának történeti értelmezésével kíséreltem meg a reprezentáció problémájának feloldását. A kulcsot ehhez maga Schmitt adja a kezünkbe, amikor a reprezentáció fent idézett definícióját – jelenvalóvá tenni a jelen nem lévőt – hangsúlyosan a 18. század végi, 19. század eleji helyzetre tekinti érvényesnek. Ekkor már, írja, az ilyen reprezentációhoz nélkülözhetetlen politikai egység ténylegesen létezett, a 16-17. században viszont még nem. A nemzet létrejöttét ugyanis az inhomogén közösségből politikai egységet (államot) létrehozó, hobbes-i értelemben vett királyi reprezentáció tette csak lehetővé. Ez a monarchikus reprezentáció azonban a 19. század elejéig fokozatosan átadja helyét egy megváltozott, mind tárgyát, mind formáját tekintve új reprezentációfogalomnak. A politikai egységet létrehozni képes, dinamikus reprezentációfogalom tehát csak a 18. század végéig, a nemzetek kialakulásának kezdetéig tartó történelmi korszak leírására használható. A 19. századra – éppen a monarchikus reprezentációnak köszönhetően – létrejött a nemzet mint politikai egység, az ezt követő időszakban a reprezentáció csak statikusan, nem jelenlévő létező jelenlévővé tételeként értelmezendő.

A reprezentációfogalom tárgyának és módjának megváltozásával egyidejűleg jelentéktelenedik el, ürül ki az uralkodó egzisztenciális jellegű reprezentációs funkciója, s veszi át a helyét átmeneti fázisok közbeiktatásával a legitimáción alapuló reprezentáció a parla-

ment révén, hogy aztán nem sokkal később már az se legyen képes ellátni még ezt az új értelemben használt reprezentációs funkciót sem, és így átadja a helyét az identitás politikai szervezőelvének. A monarchia felett tehát eljárt az idő: „Így tehát a monarchia korszaka véget ért, mert a királyság elvének, a becsületnek az értelme elveszett, amikor megjelent a polgárkirályság, amely nem méltóságát és becsületét, hanem hasznosságának igazolását tűzte zászlajára. A meggyőződések, amelyek sajátlagosan ehhez és csak ehhez az intézményhez tartoztak, ezzel elavultnak tűntek.” [SCHMITT, 1926:13]

Schmitt szerint a monarchiát a 19. század közepére elérte az a hullám, amely tulajdonképpen előkészíti a demokráciába való átmenetet. Ez az átmenet két részre tagolódik: egyrészt a német politikai gyakorlatban az egész 19. századot meghatározó, éppen ezért sokak szemében még a 20. század második felében is sajátos német államformaként aposztrofált konstitucionális monarchia időszakára, másrészt a francia polgárkirályság időszakára. Míg az első esetben arról van szó, hogy a valódi szuverenitás megmarad az uralkodó kezében, és abból csak annyiban enged, amennyiben korlátlan hatalmának saját akaratából, egy önmagára is érvényes alkotmány révén határt szab, addig a polgárkirályok valójában a szuverenitás morzsájával sem rendelkeznek. Nem ők adják a – saját hatalmukat is korlátozó – alkotmányt, hiszen ők csak a nép által elfogadott alkotmány révén királyok. Mindkettőre igaz ugyanakkor, hogy immáron nem egzisztenciális értelemben reprezentálnak, hanem egy bizonyos típusú – saját maga által vagy a nép által alkotott – alkotmány legitimálja reprezentációs funkciójukat.

A Schmitt-kutatók egy része abban is ellentmondást lát, hogy Schmitt hol a végrehajtó, hol pedig a törvényhozó hatalomról állítja azt, hogy képes a nép politikai egységét reprezentálni. Valóban vannak helyek, ahol Schmitt arról ír, hogy a parlament nem lehet valódi reprezentatív entitás, mert csak vitázni tud, egységes és végleges akaratot kialakítani, azt nyilvánítani, azaz dönteni és cselekedni

[P h r o n e s i s]

nem. Joggal merül fel a kérdés, hogy miért zárja ki Schmitt ezeken a szöveghelyen kategorikusan a lehetőséget, hogy a parlament kapcsán valódi reprezentációról lehessen beszélni, ha számos más helyen kifejezetten a parlamentre hivatkozik, mint amely képes a nép politikai egységét megtestesíteni, képviselni, reprezentálni.

Ezt az ellentmondást Armin Adam a következőképpen látja feloldhatónak: szerinte a schmitti írásokon belül megfigyelhető egy hangsúlyeltolódás a „standing for” értelmében vett reprezentációfogalomról az „acting for” típusú reprezentációfogalom irányába. Ez a cselekvésközpontú reprezentációfogalom felé való eltolódás Adam szerint már a *Verfassungslehre*-ből egyértelműen kiolvasható. [ADAM, 1992:106] Meglátásunk szerint azonban nem a schmitti írásokon belül helyeződik át a hangsúly. Schmitt – talán nem mindig kellően világosan és egyértelműen, de mindig – következetesen megkülönbözteti a 16. és 18. század közti monarchikus reprezentációt és a 19. századtól érvényes parlamentáris reprezentációt. A látszólagos ellentmondás könnyen feloldhatóvá válik, ha Schmitt reprezentációfogalmának különböző síkjait a történelmi folyamatra vetítjük: míg az abszolutizmus korában

a király, mint a végrehajtó hatalom feje integrálta és ezzel reprezentálta a népet, addig a 19. századra megjelent egy másik „néprezentáló”: a parlament.

Kétségkívül igaz, hogy Schmitt maga nem különbözteti meg a kormányzati (végrehajtó hatalmi) és a legislatív (törvényhozói) reprezentációt olyan határozottan és élesen, mint ahogy például Rousseau. [FRALIN, 1978:6-10] Schmitt hol a kormányzat, hol a parlament reprezentatív szerepéről beszél. A szövegek figyelmes olvasásakor azonban kirajzolódik az a történelmi folyamat, amelyben a reprezentáció mindkét fogalmának megvan a maga pontosan és következetesen kijelölt helye.

Ha szem előtt tartjuk Carl Schmitt gondolkodásának alapvetően történelmi jellegét, a reprezentációval kapcsolatos ellentmondások feloldásához nem kell gondolkodásában beállt változások után kutatni. A látszólagos ellentmondások maguktól feloldódnak, amint Schmitt műveiben nem a több különböző, egymásnak ellentmondó reprezentációfogalom közti hezitálást, ingadozást, hangsúlyeltolódást kíséreljük meg nyomon követni, hanem a szövegeket a reprezentációfogalom történelmi változásának leírásaként olvassuk.

JEGYZETEK

- ¹ Annak kapcsán, hogy a személyesség milyen lényeges szerepet játszik Schmitt reprezentáció fogalmában a *Verfassungslehre* katolicizmusról illetve Hobbes-ról szóló fejezetére utalhatunk. E kettő közül az utóbbira találunk gyakrabban hivatkozást a reprezentáció személyes voltának kérdését tárgyaló Schmitt-irodalomban, noha a katolikus reprezentáció schmitti leírása szintén fontos észrevételeket tartalmaz e kérdéskör kapcsán, pl. amikor arról ír, hogy a katolikus pap a személyesség és a jog személytelensége révén képes reprezentálni Krisztust. [vö. ADAM 1992:4]
- ² Schmitt a *Föderalistára* illetve Sieyes-re hivatkozik, mint akik a kormányzat és parlament különbségét a *delibeare* és *agere* különbségében látták.
- ³ „A reprezentáció a politikai szférájához tartozik és ezért lényege szerint valami egzisztenciális.” [ADAM:1992]
- ⁴ Nem ennyire egyértelmű azonban, hogy a *Római Katolicizmus* vagy a *Wert des Staates* írásakor is ilyen értelemben használja-e már Schmitt az egzisztenciális fogalmát.

[Phronesis]

-
- ⁵ Egyik igen korai skolasztikus elmékedésében így határozza meg Schmitt a katolikus egyházat: a látható egyház alapvetően valami láthatatlanon – Krisztuson – nyugszik. [SCHMITT, 1917]
- ⁶ Ha már egyszer létezik a politikai egység, akkor miért kell szerződés, amelyet az eleve egységes nép minden tagja elfogad? Akkor nem ez a szerződés konstituálja a politikai egységet, hanem inkább előfeltételezi annak meglétét – veti Rousseau szemére Schmitt. [SCHMITT, 1926:19]
-

IRODALOM

- ADAM, Armin 1992: *Rekonstruktion des Politischen. Carl Schmitt und die Krise der Staatlichkeit*. Weinheim: VCH, Acta Humaniora
- BECKER, Hartmuth 2007: *Die Parlamentarismuskritik bei Carl Schmitt und Jürgen Habermas*. Berlin: Duncker & Humblot
- BÖCKENFÖRDE, Ernst-Wolfgang 1986: 'Der Begriff des Politischen als Schlüssel zum staatsrechtlichen Werk Carl Schmitts' In: Helmut Quaritsch (ed.): *Complexio oppositorum. Über Carl Schmitt*. Berlin: Duncker&Humblot
- FRALIN, Richard 1978: *Rousseau and Representation. A Study of the Development of His Concept of Political Representation*. New York: Columbia Univeristy Press
- HOFMANN, Hasso 1964: *Legitimität gegen Legalität*. Berlin: Luchterland Verlag
- HOLCZHAUSER, Vilmos 1990: *Konsens und Konflikt*, Berlin: Duncker & Humblot
- HUBER, Ernst Rudolf 1930: 'Repräsentation' In: *Der Ring* 3 pp. 545-547
- HUBER, Ernst Rudolf 1975: 'Verfassung und Verfassungswirklichkeit' In: *Bewahrung und Wandlung*. Berlin: Duncker&Humblot
- JAUME, Lucien 1986: *Hobbes et l'Etat représentatif moderne*. Paris: Presses universitaires de France
- MCCORMICK, John P. 1997: *Carl Schmitt's critique of liberalism – against politics as technology*. Cambridge: Cambridge University Press
- MÖLLERS, Christoph 2000: *Der Staat als Argument*. München: Verlag C.H. Beck
- SCHMITT, Carl 1917: 'Die Sichtbarkeit der Kirche' In: *Summa. Eine Vierteljahresschrift*, Zweites Viertel, pp. 71-80
- SCHMITT, Carl 1926: *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*. München: Verlag von Dunkcer & Humblot
- SCHMITT, Carl 1928): *Verfassungslehre*. Berlin: Verlag von Duncker & Humblot
- THIELE, Ulrich 2003: *Advokative Volkssouveränität. Carl Schmitts Konstruktion einer 'demokratischen' Diktaturtheorie im Kontext der Interpretation politischer Theorien der Aufklärung*. Berlin: Duncker & Humblot